

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Band: 1 (1886)

Artikel: Il general Cristoffel Schmid : de Grüneck a Glion, 1730
Autor: Muoth
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-176385>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 13.10.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Il general Cristoffel Schmid

de Grüneck a Glion, 1730.

1) La casa Schmid de Carniec u Grüneck.

Denter la nova noblezia grischuna dils treis davos tschentans, la quala ha d'engraziar sia parvegnienscha, sia rauba e sia influenza politica particolarmein als servetschs militars sut las crunas, ni alla fortuna de sia gitta spada, mantegn la famiglia dils Schmids de Carniec u Grüneck a Glion en tuts graus in dils emprems rangs. Dalla rihezia dils Schmids dattan aunc oz il di lur casas sco pallazs a Glion, schizun en lur decadenza aunc in ornament dil pitschen marcau, per ex. la bein enconoschenta „casa gronda“, sco èra ils fistitgs, bunamein scarsai, dil luxus e della pompa, ch'existeva en lur anteriuras habitaziuns, clara perdetga; da lur importonza, politica e pussonza resdan las annalas grischunas ed ils registers dils employai della republica, tont ellas treis ligias, sco en lur provinziis talianas. Ma bucca mo habilitat en fatgs politics e de guerra ed ina influenza fondada sin possess e grondas conecziuns, sonder èra in denter ils signurs sursilvans scars talent ed interess pellas scienzias, para de haver illustrau questa casa; ed èra a riguard la natira de siu character survegnin nus ord ina survista de sias acziuns politics ina fetg favoreivla idea. De rar cattein nus ils Schmids denter ils instigaturs ed intrigants ni denter ils egoists prepotents e garmadis, ch' ein de tut temps stai prompts, d'unfrir il beinstar general a lur ambiziun. L'activitat dils de Grüneck ei mediatura, lur posiziun politica porta per ordinari il character patriotic, raschuneivel e giest. Igl ei, sco sche ils Schmids havessen de generaziun en generaziun artau e conservau encitgei de quella rubiestia sinceradat e simpladat, in tont dil fervent patriotismus de lur

fabulus antecessur, il veritabel fravi tudestg sper la punt de s. Uclau.

Il ver fondatur della grondezia de questa casa ei stau Giacun Schmid, offzier en servetsch franzos ed imperial sut il retg de Frontscha Francestg I e sut igl imperatur Carl V. Quest ha alzau il colonell Giacun 1544 el stan de noblezia cun il predicat de Grüneck, suenter in vegl casti, las ruinas dil qual ein aunc ussa de ver sisur il stradun denter Glion e Strada. Sco jurist e diplomat ha Dr. Giacun Schmid s'excellau, sco um de scienza Dr. Guglielm Schmid, ch'ei staus dentuorn 1628 professor dell'universitat de Genevra ed ha publicau in'ovra filosofica, de gliez temps fetg tschercada, cul tetel: „Problemata philosophica, logica, physica, ethica.“ Forsa il pli renomau offzier de nossa famiglia ei giest nies Cristoffel staus; g'emprem capitani, e litinent-colonell dil regiment de Capol en Holland, allura colonell dil medem regiment, il qual ha da cheudenvi portau il num de regiment Schmid; brigadier e finalmein general-major dellas truppas svizzeras en servetsch hollandes; quei fuva denter ils grads superius dell'entira armada — il quart scalem.

Da quest un posseda nossa biblioteca cantonala la copia din „Diari de sia veta“, componius dad el sez en lungatg franzos cul tetel: „Journal de ma vie“. La copia ei fatga dal maun dil barun de Salis-Haldenstein all'entschatta de quest tschentauer, ella ei per malura bucca completa, finescha eugl onn 1713 amiez ina perioda. U che Salis ei vegnius unfis ni impedius, de continuar sia copiatura, ni ch'el ha giu avon ègl solettamein quei fragment. Ei fuss pia fetg giavischeivel, d'eruir e scuvierer, sche posseivel, igl original. Schmid ha scrett siu „Journal de sa vie“ 1711 ella vegliadetgna de 42 onns.

Ord quest diari ed autras fontaunas, sco per ex. brevs de Schmid, ina copia dellas capitulaziuns cun Holland, l'histoire militaire de May etc. vi jeu emprovar, de selarir si al pievel grischun in pèr novas paginas de sia interessanta historia.

2) Cristoffel en ses giuvens onns.

Cristoffel Schmid de Grüneck, naschius ils 14 de Fevrer 1671 a Glion, ei staus il quart affont ord la lètg de Gion Giacun Schmid e d'Anna Schmid, nata Schorsch, de Vallrhein.

Siu bab fuva successivamein staus prefect (Werkmeister) de Glion, mistral ella Foppa e 1667 podestat a Morbegno en Val-tlina. Gia de 6 onns ha il pitschen Cristoffel giu empiriu de legier e de scriver ed ils rudiments dil latin. Quei tut para meins fasierli, sch'ins sa, che noss affonts empredevan de gliez temps ils elements ord cudischs latins, en quest cass ord ina grammatica latina. Sch' il pitschen student hagi empiriu quei en ina scola dil marcau, supponiu ch'ina tala existi, ni da siu bab ni insumma co, resda il schurnal bucc. Cun 6 onns han el e siu frar pli vegl survegniu per scolast ni informatur il renomau Sèr Gion Meuli u Moeli, predicant a Luven ed auctur din cudisch romonsch, stampaus a Luven. Quel vegneva sco ei fuva comodeivel u a Glion, per dar sias lecziuns en casa dil podestat Schmid, ni ch'el postava ils matts si Luven en casa pervenda. Suentèr entgins onns ein els vegni termess a Seglias en Domliasca tier il plevont Sèr Gion Grass. Grass, in perdertissim um, oriunds della Montogna, ed auctur dils Psalms romonschs, teneva a Seglias ina scola privata, ina spezia de gimnasi, licé e seminari teologic, spezialmeins per giuvens, che volevan daventar pasturs dellas olmas. Ei fuva da gliez temps posseivel, de finir ses studis e far siu examen avon la sinoda mo cun quellas scolas, senza frequentar universitats. E jeu less bucca pretender, che quels giuvens teologs ord la scola privata de Grass, ni din auter de ses confrars fussien stai meins perderts e conszienzius, che bein enqual de quels luschards, che havevan giu caschun, de beiber lur gervosa sin ina universitat. Ils studis havevan cheu in caracter teologic ed ils dus Schmidts stovevan perquei ultra dils lungatgs latin, grec e tudestg èra emprendre la filosofia d' Aristoteles e studiar in compendi de teologia. Cristoffel fagieva aschi buns progress, ch'el era el curs dil temps daventaus in dils emprems.

3 onns vergai, ei il podestat ius cun ses dus giuvenets de 14 e 13 onns a Turitg sill' Academia. Ils mats vevan, sco ins po comprender, empau tema digl examen; els spetgavan, malgrad lur bunna preparaziun, de vegnir sil pli ella 6—7avla classa, ed ein perquei stai bucca pauc surpri, u dent, ch'il collegi dils professurs hagi sin proposiziun de Dr. Wolf, lur examinatur, plazzau els en l' otgavla classa, quei fuva la pli aulta classa dell' Academia. Quost e quartier han ils giuvens survegniu tier Dr. Klingler, in spiritual, ch'ei silsuentèr daven-

taus antistes, quei fuva igl emprem plevont dil marcau e dil cantun de Turitg. Ils scolars dell' otgavla classa possedevan libertat academica, e da quella ha siu frar fatg in tal diever, negligent ses studis, frequentont las ustrias, insunma manont ina veta lischada e sfarlattont ina massa daners, ch' il bab ha suenter miez onn stoviu prender el a casa. El ei lu vegnius termess en Frontscha tiel regiment Stuppa, nua ch' el ei pli tard daventaus offizier. Cristoffel ei restaus a Turitg, activs en ses studis. El tadlava ultra de certas lecziuns obligatoricas mingadi duas uras teologia e politica tier Dr. Klingler e studiava tier in cert signur Wirz geografia, historia e matematica.

3) Ulteriurs studis e viadis.

1686 ei siu bab morts, malgrad las medischinas ed igl art dil renomau Dr. Muralt, che Cristoffel aveva expressamein termess a Glion tier siu bab, ch' era schon de ditg maldisposts. Cristoffel ha sin quei stoviu turnar a casa e ha selaschau perschuer dalla dertgira della Foppa, nua ch' il podestat per miert era staus mistral en offezi, de proveder igl offezi de siu bab entochen la fin digl onn. Sin quella maniera mava il student de 15 onns sco deputau pella Foppa e de Glion a Cuera sil congress grond dil Favrer, ed ei vegn pretendiu, ch' el hagi occupau sia piazza aschi bein sco biars auters. Las finanzas dil vegl Schmid ein bucca vegnidadas enfladas en in stan aschi favoreivel, sco quei ch' ins generalmein supposeva. Las spesas pil studi de ses dus fegls, il brevett d' offizier pil mat vegl, la veta signurila della famiglia e particolarmein la dotta de mintgamai 3000 fl., per maridar tenor condiziu sias treis feglias, havevan sminuiu ualti ferm la jerta dil podestat, de maniera ch' il giuven mistral Cristoffel stueva patertgar, de sez far rauba, voleva el bucca laschar sespiarder la splendur de sia casa. Per ina gada aveva el el senn de finir ses studis. Igl Avrel eis el partius de Glion, per ir en Holland. Arrivaus puspei a Turitg han ses amitgs proponiu al giuvenet ina stupenta maridaglia, en cass ch' el volessi sedomiciliar leu; mo el ha engraziav per suenter, patertgont tier sesez, ch' el vegli pli bugien far sia fortuna culla spada che culla schuba; ed ha suenter enzaconts dis bandonau il marcau en compagnia de signur Wirz, siu mussader de geografia. Sur Basel arrivan ils dus viandonts tut a pei a Strassburg (dapi

1681 en mauns dils Franzos), nua ch' els admiran cun bocca aviarta las fortificaziuns dil marcau, la punt renana de Kehl e particolarmein il niev altar grond ella catedrala, ussa puspei surdada als catolics. Da cheu naven vegnan els a Spira e Frankfurth, nua ch' els s'embarcan sil Main, per navigar a Grönningen en Holland. Essent stai cheu 8 meins, ha in orcan devastau ils rempars (artgas) sillas rivas della mar sper Omlandes, de sort che la mar ha inundau l'entira provinzia de Grönningen ed ina part dil Friesland. A Grönningen sez curreva la mar d'ina porta en e dall'otra giuadora. Bia glieut han piars lur veta; il donn caschunau fuva immens. L'inundaziun ha sforzau el de bandonar Grönningen, ed el ei serendius a Franiquere en Friesland. Cheu existeva da gliez temps ina excellenta Academia, e havent tadlau cheu 6 meins il perdert jurist Dr. Hubertus, eis el ius a Leyden, nua ch'el ha finiu ses studis. Siu principal mussader ei stau cheu Dr. Vitrianus, il qual legeva en sia casa avon in grond auditori, spezialmein de students tudestgs, sur Hugo Grotius, de jure belli et pacis (il dretg d'ujarra e de pasch).

4) Viadis en Frontscha,

General Pieder Stuppa.

Havent Schmid pia finiu ses studis ed essent staus in moment sin ballontscha, tgei clomada prender, ha el finalmein suondau siu intern tschaffen pil militèr ed ei partius pella Frontscha, speront d'acquistar leu tras la protecziun dil general Stuppa de Clavenna e l'influenza de ses parents, ils signurs de Capol de Flem, ina piazza sco offizier. A Landrecy ha el cattau siu frar, da gliez temps litinent ella compagnia de Hercules de Capol senior, appartenenta al regiment de Stuppa.

Ei fuva igl onn 1688. Quei general Pieder Stuppa de Clavenna, pia in subdit grischun e beinenconoschents culs signurs dellas 3 ligias, fuva de quei temps alla cuort dil retg de Frontscha, Luis XIV, in personal de gronda influenza. El era il favorit dil minister d'ujarra, il Marquis de Louvois (pron. Luvoa) e gudeva tras quel pervia de ses merets pella cruna franzosa la grazia dil retg en in ault grad. Duront la minorennitat dil prenci de Maine (pron. Män) (in feagl dil retg) haveva el provediu l'aulta piazza din generalcolonell dell'entira armada

svizzera en servetsch franzos (circa 25,000 umens) e cheutras acquistau in rang militèr, il qual vegneva schiglioc resalvaus pils prencis de saung regal. Quei rang han ultra de nies compatriot en circa 400 onns aunc mo dus Svizzers podiu contonscher. Stuppa era parvegnius en consequenza de ses buns cussegls, ch'el haveva giu dau agli retg a caschun della reorganisaziun dell'armada franzosa tras Louvois. Tochen en lu existevan las capitulaziuns dils differentes cantuns culla Frontscha, las qualas garantevan als Svizzers in ault sold e divers privilegis, spezialmein a riguard la nomina dils offiziers. Quellas preferenzas parevan, de bucca bein se comportar culla nova organisaziun tuttavia centralista, nua che l'entira armada stava en totala dependenza e subordinaziun dil retg e ses em-plojai, e negins privilegis vegnevan pli risguardai.

Stuppa ha ussa cussegliau al retg, de formar in'atgna armada de Svizzers, senza risguard sillas capitulaziuns culs cantuns. Perquei ha el erigiu compagnias libras, ellas qualas ils offiziers e la schuldada, che vegneva tenor vegl usit e lescha mintgamai suenter ina campagna relaschada, savevan intrar, mo enconter in sold pli bass e senza ils avantatgs dellas veglias capitulaziuns. La truppa, che muncava, doveva vegnir complettada tras liber engaschament, pia tras fugitivs e malobedeivels. Quei plan de Stuppa ei vegnius realisau, malgrad tuttas protestas dils cantuns. Havent fatg in temps tshéra brutta, han ils garmadis, mo visavi alla Frontscha impotents aristocrats, che regevan de gliez temps la Svizzera, stoviu seremetter ellas caussas e conceder silmeins alla tgeua las compagnias libras, che han impau alla gada sgurdinau las veglias capitulaziuns cun lur avantatgs e quasi remplazzau quellas.

1688 ha ussa Stuppa, aunc senza saver della Svizzera, entschiet ad organisar sias compagnias libras, pertgei il cabinet planisava l'ujarra, ed erigiu per quella raschun en divers loghens sils confins quartiers d'engaschament, denter auter èra in a Cuera; la casa, che surveva cheu per quartier, exista aunc oz il di e senumna la casa dil Stuppa (Stuppishaus).

Arrivaus a Landrecy, haveva Stuppa giest entschiet a numnar ils offiziers pils novs regiments. Sco general-colonell poteva Stuppa disponer bunamein tenor veglia sur quellas plazzas; mo Stuppa sez, il brav general, steva puspei, sco Schmid remarca, sut la bitgetta de sia dunna, che fagieva cullas plazzas in

comerz bucca fetg ludeivel. Senza unscher la signura Stuppa fuva ei de far nuot. Per in brevett de capitani stovev'ins per exempel dar ad ella sco gratificaziun 1000 fl. Perquei numnav'ins ella la dama de grazia.

Ultra de quei seigi ella stada ina cochetta, hagi adina trattiniu in pèr amicizias e protegiu e promoviu ses muronzs. Ei detti de quels, che seigien schizun daventai generals cun carsinar. Schmid lauda sco ins vesa pauc la famiglia Stuppa, e quei ei visavi al traditur secontener dil general capeivel. Schmid ha fatg sia visetta a Stuppa ed alla signura dellas grazias, ei vegnius curteseivlamein retscharts e relaschaus cun la sigeronza ed empermischun de lur aultà protecziun. — Sin quei eis el turnaus a Landrecy tier siu frar, nua ch'el ha passentau in pèr meins en legra compagnia dils offiziers.

Havent suenter in temps enderschiu, ch'il capitani Hercules de Capol seigi arrivaus a Paris, eis el puspei turnaus ella capitala, per secussegljar cun siu aug sur de siu avegnir.

Il viadi ha el quella ga fatg culla posta en compagnia din signur tudestg cul num Meyer, che accompognava sco mulessier ina veglia dama della cuort de Hannover a Paris. A Paris han Meyer e Schmid priu lur quartier el hôtel de Brüssel, defertont che la dama della cuort ei vegnida loschada el pallaz regal, sin spesas dil duca d'Orleans e ha survegniu cheu tenor condiziun servitut cun carrotsch' e cavalls. La carrotscha della veglia signura han els savens duvrau, per frequentar las vias de Paris; els visitavan èra mintgatont la Hannoverana, mo bucca per amur ded ella sezza, essent la dama veglia, macorta e malemperneivla, anzi pervia de sia biala dunschalla d'honor, ina certa Dümont, ina svelta e viva franzosa, culla quala els ein savens i en carrotscha a Versailles, Trianon, Marly e han frequentau l'opera e la comedia. Il giuven Grischun para de haver fatg impressiun sin la dunschalla Dümont, pertgei suenter in per onns anflein nus quella en Svizzera, fagient visettas als parents de Cristoffel. A Paris ha el viu e plidentau Stuppa ed il minister Louvois. El ei èra staus alla cuort e ha viu cheu il retg, mont alla messa e giantont cun bia ceremonias. La cuort ha fatg ina grondiusa impressiun sil simpel mat della Surselva. Il retg ha pariu ad el il pli grond e sublim denter tuts ses imposants generals, cavaliers e cammeriers. Suenter tut quellas vise tas ha siu aug cussegliau ad el, de turnar a

casa e regolar las fatschentas de sia famiglia; dentont vegni el a procurar ad el in brevett d'offizier, e pi scriver.

5) Return a casa.

Schmid en Valtina.

Schmid ha pia bandunau Paris ed ei arrivaus a Cuera giest dil temps, che la dieta era leu radunada, nua ch'el ei da tuttas varts vegnius curteseivlamein salidaus, essent vestgius pulit e de sauna tshéra. In pèr meins suenter retscheiva el da siu aug ina brev ord Paris, culla quala el vegneva notifficaus, che siu aug porschi ad el la piazza de litinent en siu regiment e ch'el deigi immediat partir per Paris. Mo per disgrazia, ni plitost per ventira han ses pli tier parents, che havessen per quella fin munglau sustener el cun daners, mess el giud via e cussegliau ad el, de compognar per igl onn suondont siu cusrin Hercules de Capol, il giuven, da quei temps guvernatur en Valtina, sco cancellari a Sondrio, la capitala de quella tiara. Cheu ha el empriu talian en 3 meins ed acquistau cun copiar e concepir brevs, sentenzias e decrets e cun menar protocolls enconoschienschas pulitas ed ina gronda rutina en las fatschentas dil guvern. La dimora a Sondrio fuss stada fetg emperneivla senza il confar ufficial culs subdits, ils quals fuvan suspectus, malfidai e nauschs. Igl onn 1791 ha Capol porschiu ad el la podestateria de Morbegno. Gliez onn havevan numnadamein quels de Mesauc la nomina de quei emplojau e Capol para, de haver comprau giu de quels la piazza, — ina caussa, che fuva lu en moda, — per emplojar siu secretari e cusrin sco podestat. Per quei gudeva quest èra plitost mo las honors din podestat, che ses avantatgs. La meisa pagava il guvernatur, retergent persunter èra la paga de podestat; sia entira entrada consisteva en ils daners de castitg e las sportulas, che tonschevan strusch, de pagar ils spiuns, ch'el stoveva mantener els vitgs de sia squadra. Schmid pretendia, de haver fatg bunna giustia, senza risguards personals e de haver resistiu victoriusamein a tuts tentaments de corrupziun. Generalmein ei sia probitat e giustia vegnida enconoschenta tras il process Sutti. Franco Sutti, in niebel della vischnaunca de Sacco, haveva giu mazzau sia dunna, mo èra tonatont en conseguenza d'unschéms vegnius declaraus per innocents tras ses inquisiturs, il vicari Buol e siu assessur

Dr. Besta. Schmid ha danovamein instradau il process. El lai arretar il morder en siu pallaz a Sacco e fierer quel en perschun. Sutti ha dentont urbiu dal guvernatur la favur, de astgar enconter ina cauziun de 1000 renchs barrattar la perschun cun ina habitaziun en la davosa alzada dina casa privata a Morbegno. Questa arrestaziun ha caschunau gronda canèra e sensaziun. Capol sez fuva pauc contents e de mala veglia enconter siu podestat, el temeva de tuttas sorts trestas consequenzas, cartent, ch'ins sappi bucca conventscher Sutti din mazzament premeditau, e che quel vegni lu a prender terribla vendetga. Era Sutti smanatschava, de voler mazzar Schmid e de dar fiuc al pallaz dil guvern, aschi gleiti seo el fussi libers. Mo Schmid ha dentont menau sia inquisiziun cun tutta prudientscha e mess mussaments e perdetgas alla glisch, che Sutti, havent pers tutta speranza de vegnir liberaus, ha seprofitau de sia leva prischunia, per fugir. El ei vegnius bandischaus per adina; duessi el vegnir engartaus sin confins grischuns, sche seigi el de metter vi; sia rauba ei vegnida confiscada. Sutti ei serendus tier il cont Borello a Brescia ed ei pli tard tuttina vegnius pendius, per haver fatg in attentat sil prenci Eugeni (il renomau marschall). Era il guvernatur fuva ussa contents, pertgei il process Sutti haveva aunc auters per consequenza, „haveva fatg purschalls,“ de sort ch'el ha profitau de quels tras peinas e composiziuns varga milli talers.

Il servetsch en Valtina plascheva a Schmid mender a mender. El desiderava de poder bandunar ina tiara, nua ch'ins saveva cun groda breigia e bia disgusts sin reclia moda fadiar e gudognar nuot. Siu ideal fuva il servetsch militar sut in prenci ni en ina possenta republica; solett cheu carteva el d'enflar ina nobla mira per sia ambiziun.

6) L'emprema capitulaziun grischuna cun Holland. 1693.

E tier quei fuva de gliez temps giest la megliera caschun. 1688 fuva ei rut ora l'ujarra pervia della successiun el palatinat (Pfalz) renan. — Luis XIV pretendeva numnadamein, essent la lingia dils electurs de Pfalz-Simmern mort'ora, per siu frar, il duca Filipp d'Orleans, — il progenitur della actuala famiglia d'Orleans, — la consorta dil qual, Elisabeta Carlotta,

fuva ina sora digl electur Carl per miert, ina part dil Palatinat, schegie che questas tiaras udevan tenor las leschas digl imperi e tenor testament als proxims parents ed artavels tudestgs, numnadamein alla lingia Pfalz-Neuburg. Gia 3 onns cuzava l'ujarra, dina vart la Frontscha e da l'otra la Germania, l'Ingheltiara ed il Holland. Ils Franzos fuvan en avantatg e lur capo general il Marschall de Luxemburg haveva schon battiu ils alliai en pliras grondas battagliais.

Il Schaner 1691 han ussa ils stans uni digl Holland giu termess il signur Valkenier sco ambassadur extaordinari en Svizzeria, per intrar en contractivas culs cantuns reformai, ils quals trattenevan gia de ditg amicablas connecziuns culla sora republicana, pervia digl engaschament d'enzaconts regiments svizzers. Sustenius dagl ambassadur ingles, il cavalier Cox, ha Valkenier en verdat effectuau pliras capitulaziuns, 1692 cun Bern, 1693 cun Turitg ed il medem onn era ina el Grischun cul colonell Hercules de Capol, pli bauld offizier en servetsch spagnol. Cun questas capitulaziuns entscheivan pella Svizzeria ils servetschs militars en Holland, oreifer per Bern, nua che schon 1676 David de Wattenwyl haveva giu engaschau in regiment pils stats uni dil paës bass (Holland). Il contegn della capitulaziun cun Capol ei il sequent.

Il regiment consista ord silmeins 1600 umens en dus battagliais ni 8 compagnias, il stan effectiv de questa ei de 200 umens.

La compagnia ei componida ord in capitani, in surlitinent, in litinent e sultitinent, in bandirel, 6 cadets ni giunkers, 4 serschants, in furier, in bandirel en reserva, in mussader d'armas, in profos, 6 scrivonts, in frater, in miedi, 4 trabants, 6 corporals, 6 sutcorporals, 4 tamburs, in flautist (fifer) e 158 umens. Las aultas provinziis pagan mintga meins 1500 francs, a 35 Xr. pella meisa ed il tractament dil stab q. e. sold e meisa pil major, pil predicant, per gl'emprem derschader, igl edmajor, igl empren profos, il scrivont, il miedi, gl'empren serschant e tamburmajor. Il surlitinent retilla ultra dil sold de sia compagnia ina pensiun annuala de 200 talers. Il capitani survegn per meins 14 francs e 25 raps per um, q. ei 20 francs pils cadets e 13 pils cumins. Il capitani ha ina gratificaziun de 27 cumins, pia de 27 ga 13 frs., sche la compagnia dumbra silmeins 175 umens; dumbra quella mo 174, sche survegn el mo la mesadat della gratificaziun; stat ella sin

165 negina; eis ella pia sin 175, sche vegn ei pagau al capitani il sold per 227 umens. Ei vegn empristau al capitani senza tscheins 6000 frs. per igl engaschament, ils quals vegnan suenter tratgs giu a 250 frs. per meins.

Il capitani survegn 5 talers sold pella schuldada cumina, tochen ch'ell'ei rimnada el quartier; el gauda la mesadat della gratificaziun, sco che 100 umens sesanflan leu, ultra de quei 5 talers spiendi e viaticum per um, naven dals confins entochen el quartier. Il capitani retscheiva negins fugitivs u deserturs franzos u spagnols en sia compagnia, el procura l'uniforma e las armas; la muniziun dat il stat; el sa tener siu marchedenter, el sa cun consentiment dil colonell e dil general numnar ses uffiziers; il colonell numna medemamein cun consentiment dil general ses capitans e siu stab.

Il capitani engascha las truppas sin siu quost, el ha per quei en cass d'ujarra dus meins temps. Il regiment sa vegnir relaschaus pér suenter 3 onns, el survegn allura per 2 meins sold pil return a casa. Dil rest vegnan els tractai sco outra schuldada.

V a l k e n i e r.

7) L'emprema campagna 1693—97.

Christoffel Schmid sco capitani.

Scumbegls denter ils uffiziers. La conquista de Namür.

Serrada la capitulaziun surallegada, offerescha il colonell Hereli de Capol a nies Schmid la piazza de capitani en sia propria compagnia, e quest ha bucca fatg d'envidar, de surprender lezza, lèds, de vegnir libers da siu offezi politic. Las empremas ordras, ch'el ha survegniu ein stadas quellas ded engaschar aschi bia recrutts sco posseivel. Per quei ha el igl Avrel bandonau Morbegno ed ei vegnius a Cuera, danunder ch'el ha suenter in pèr dis termess 8 (0?) recrutts sut la direzziun din cert Janik en Holland. Il Matg ha el sez bandonau il cantun ed ei serendus a S. Gagl ed a Herisau, per conduir sin commond dil colonell 120 recrutts della compagnia de Gruber, la pli part Appenzellans, en il liuc de destinaziun. El termetta sia glieut ordavon, saguota quella a Hof e setilla

lu cun ella tut a pei sur Waldshut, Biberach, Ulm, Ellwangen, e Kreilsheim tochen Werthheim sillas rivas dil Main. Leu s'embarcan els sin ina termenta nav e passan cun quella dil Main ed dil Rein oragiu tochen Gravelingen, nua ch' il regiment doveva seraspar.

Il regiment dumbrava pér 1200 umens en las sequentas 8 compagnias:

L'emprema fuva quella dil colonell de Capol cun Schmid sco capitani; la secunda quella dil litinent-colonell Rudolf de Saluz; la tiarza quella dil major C. Beely de Belfort; la quarta apparteneva al capitani Buol; la quinta al capitani Planta de Cuera ed a siu assoziau Schwarz; la sisavla al capitani Werdmüller d'Edlishusen a Turitg ed a siu assoziau Gruber de Herisau; la siatavla al capitani Dicht de Tavau cun Sprecher de Luzein; e l'otgavla a Jenatsch e Cleric de Cuera.

Cuninaga ha ei semussau, ch' il regiment fuva mal provedius cun offiziers e subalterns; biars gnanc capevan il servetsch, auters eran u memia sensibels e malraschuneivels, u maldolai e maltschees e surdai al beiber. Perquei nes han suenter paucs dis de tuttas sorts malintelgienschas e disturbis, de maniera che sescagnems e disturbis regievan durant l' entira campagna. Schmid fa in pauc bi portret dil caracter de siu regiment; mo giest questas notizias dattan in interessant scelariment sur la vetta militara els servetschs jasters de gliez temps, ed ein per quei meriteivlas de vegnir registradas.

Igl'emprem han il colonell e siu litinent-colonell Saluz giu de sescagnar pervia de tshontschas ingiuriusas, che quest duevi haver duvrau a casa enconter Capol. En conseguenza de confidonzas fatgas dils amitgs de l'in e de l'auter, ha lu il major Beely enderschiu, che Saluz hagi cun cuglianems retratg ad el la piazza de litinent-colonell. E questa novitat ha empleniu Beely, che fuva de natira furius, cun ina snueivla rabgia enconter Saluz. La caussa fuva quella. Capol veva giu, havent survegniu la commissiun da Valkenier, ded engaschar il regiment, proponiu a lez Beely sco litinent-colonell; e Valkenier haveva schon giu mess el silla gliesta. Mo arrivont il predicant Leonhardi cullas nominas a casa e frontont quel el casti de Marschlins Saluz, sche ha quest entschiet a savilar e sachergiar ed a pretender, che Beely hagi declarau, ch'el vegli bugien

servir sut el e ch'el seigi bein contents cul grad de major, mo ch' el survegni ina plazza el regiment. Sin quei bagi Saluz dau daners a Leonhardi e termess quel culla declaronza, che Beely bagi cediu ad el siu grad e che lez secontenti cun quel de major a Turitg tier Valkenier. Quest, havent negina sufficienta raschun de metter dubi els plaids de Saluz, bagi lu midau la nominaziun. Beely ha pervia de quella cattavegna portau tgisa tier la republica grischuna, mo adumbatten.

Igl Juni ei il regiment marschaus da Gravelingen a Maastricht, nua ch' el ei vegnius instruius alla moda franzosa e vestgius en. Ils mus-chettiers han survegniu uniformas cotschnas cun plîs blaus ed ils piccadurs blauas cun plîs cotschens.

A Maastricht ha Schmid fatg l'enconoschienscha cun in offizier dil schenî cul num L'Om, in nativ franzos, e ha priu lecziuns privatas tier quel ell' aritmetica, geometria e trigonometria ed ella scienza de fortificaziun. El studiava cun grond anim, luvrava tochen mesa notg vid desegns e plans ed emprendeva ulteriuramein de far la s-cherma, d' ir a cavagl, de saltar e sunar la violina, „per reussir tont pli tgiunsch“.

La primavera 1694 ha il regiment survegniu las ordras, de setener prompts de marschar en l' ujarra, ed alla fin dil Matg ha igl emprem battagliun cun Saluz, Buol, Dicht e Schmid, mo senza Capol e Beely — (quest ha sin instigaziun de sia dunna giu urdiu ina intriga, per saver star en garnisun sco litinent-colonell) — bandonau Maastricht, per seunir cul corps dil general Tettau. Marschall de camp dellas truppas hollandesas fuva da quei temps il duca de Holstein-Sluyn, in general senza talent militer, sco Schmid pretenda. Il retg Guglielm ils III d' Ingeltiara e medemamein administratur dil Holland fuva campaus avon Tirlemont. El haveva il project de sforzar il marschall de Luxemburg tier ina battaglia, ni de silmeins fierer el ord las dustonzas, davos las qualas l'armada franzosa fuva campada. Avon ils rempars de Pont d'Epierre ha Schmid l'emprema gada udiu las ballas a schulont sper sias ureglias ora. Mo essent tuttas operaziuns dils alliai visavi alla atenziun ed il talent de Luxemburg adumbatten, sche ha l'armada finalmein bandunau quei liuc ed ei setratga a Rous-sel a a r.

Cheu ein las compagnias Planta e Jenatsch arrivadas tier els ed han portau ina misteriusa novitat.

Beely hagi laschau metter en perschun e torturar la fumi-tgiasa de siu litinent, in cert Fels, per sforzar quella de dar perdetga, che sia patruna, la dunna de Fels, hagi aunc giu de far cun auters, che mo cun siu um, (probabel cun Saluz). Tgei impressiun, ch'ina tala procedura ha fatg, po ins comprender. Fels ha portau tgisa, mo sinquei ha il colonell Capol laschau menar el en perschun a Breda, per haver detg aviras al major. Suenter 6 meins prischunia ei lu Fels vegnius libers, mo senza process. El ha priu siu comiau ed ei setratgs en Frontscha.

Alla fin dil meins de September ei in schuldau franzos, ch'era de notg seruschnaus el camp, per dar fiuc alla bagascha (pare) dils alliai, vegnius pigliaus e barschaus vivs. El ei morts cun curascha ed ha aunc sil casett de lenna declarau, ch'el deploreschi tuttavia bucc, de stover morir pella gloria de siu retg. — Negliu ei l'armada stada meglier che el camp de Rousselaar. Ei regeva abundonza de tut ed ulterioramein haveva il retg lubiu de marodar (far la rapina). Vegnent dentont tier de quellas caschuns biars pigliai e sittai giu, sche ha lez dau commond, ded ir sin requisiziun en uorden, cun escorta e de schaniar claustras, baselgias e muvels. Mo la schuldada fagieva nuot obedienscha, sesparteva dall'escorta e bein enqual baselgia*) ei cheu vegnida sblundergiada de maniera, ch'il retg ha finalmein stoviu metter en arrest plirs offiziers, che miravan leutier tras la detta, denter quels era il capitani Planta. Ils carrs u vaguns cun paun stovevan mintgadi far in viadi de 8 miglias (mo 4 uras) naven da Brügge tochen el camp, atras ina contrada, traversada de vallettas ed uals e per part cuvretga cun uaul. In di ha era Schmid giu de comondar l'escorta. Sin via vegnan els attaccai; mo el spuenta ils Franzos el proxim uaul e persequitescha quels in grond tocc cun sia reserva de 65 umens. Turnont anavos eis el perquei vegnius censuraus dal litinent-colonell Saluz, quei che ni el, ni sia glient havevan spetgau.

Igl October ha l'armada retratg ils quartiers d'unviern. Siu regiment ei vegnius a Breda, nua ch'era Beely e Werd-müller ein seuni cun els.

Anno 1695 ein la regina Maria d'Ingeltiara ed il Marschall de Luxemburg morts. Il capo-commando franzos ei vegnius

---

*) NB. Ils davós marcaus ein situai en la Belgia, leu operavan las truppas.

surdaus al marschall Villeroy (legia: Villeroà) e sut quei pauc capavel general ha la ventira bandunau ils Franzos.

Igl Avrel (95) ein 6 compagnias dil regiment grischun vegnidas cantunadas en Brabanza (Brüssel ei la capitala de questa provinzia). Las compagnias Capol e Dicht, pia èra Schmid, ein perinagà restadas a Breda. Leu ei era il retg arrivaus, e ha priu quartier en siu pallaz. Schmid udeva cun 80 umens tier sia guardia. Cheu hagi el viu a giantont il retg d'Ingeltiara; „lez fagievi quortas“.

Il Zercladur (95) han ils alliai entschiet a bloccar la fortezia de Namür. La conquista de quei marcau ei stau la pli gronda opra dils alliai durant l'entira campagna. Il marschall franzos Boufflers (legia: Buffler) haveva la defensiun de lezza. Gl'emprem menava da part dils alliai il general Tettau il commando, mo unfrent quel cun prender faulsas mesiras memia bia glieut, ei la direenziun della bloccada finalmein vegnida surdada agl inschignier Coehorn. Essent las parallellas e traversas finidas, eis ei vegniu dau igl assagl sut il commando din signur de Salisch sin la tuor de Kockelet, ina partida della fortezia, e quei cun tala rabgia, ch'igl inimitg ha bandunau la tuor ed ei seretratgs anavos el marcau. Silla persecuziun ein biars secatschai cun gl'inimitg atras las portas viaden el marcau ed ein leu vegni pegliai.

De quell'acziun ei il retg staus fetg contents e Salisch ha gudiu l'honor e tuts ils avantatgs de sia opra. De quei moment naven ha Guglielm ils III priu el en affecziun e considerau el continuadamein. El ha nomnau Salisch general culla pensiun de 6000 fl. e guvernatur de Breda. Quest general de Salisch, in dils principals protecturs de nies Schmid, al qual el ha d'engraziar particolarmein siu avanzament, fuva oriunds dalla Silesia, nua ch'in rom de noss Salis existeva gia de vegl enneu. El senumnava Ernst Guglielm de Salisch e Stubendorff, ei silsunter daventaus general dell'infanteria en servetsch hollandes, lu emprem marschall de camp imperial ed ei morts 1710.

Il regiment grischun, q. e. 6 compagnias cul colonell han era priu part dalla bloccada. Avon Namür han Saluz e siu quinau Buol giu de far pervia de fatschentas de casa ed ein seconteni aschi bein, ch'il colonell ha stoviu metter omisdus en arrest. Gie quest ei talmein vegnius tshochentaus dalla gretta e passiu, particolarmein enconter Saluz, ch'el ha sin instiga-

ziun de Beely, senza ponderar la caussa pli madiramein, radunau in cussegl d'ujarra de tuts ils uffiziers dil regiment e laschau cassar omisdus, senza reservar la grazia dil retg.

Saluz ha selamentau tier il retg ed ei puspei vegnius rehabilitaus. Mo Buol, unfis dil liung arrest, ha bandonau quel ed ei turnaus el Grischun, per selamentar leu tier la dieta dil cantun. Quei secontener ha displaschiu talmein als generals, ch'els volevan reclamar Buol sco fugitiv. Buol ei restaus en cassaziun.

Dentont veva il marcau stoviu serender cun exepziun de sia citadella, il Chateau neuf (schatò-casti növ). Giest dil temps, ch'ins fagieva las preparaziuns de prender quella, arrivau Schmid e Dicht cun lur schuldada sil camp. Tier l'attacca sin quei castell ei il capitani Dicht en ina fossa vegnius blessaus mortalmein dad ina bomba vid ina queissa e gleiti suenter morts. Il castell ha stoviu capitular e Boufflers ei daventaus prischunier. Questa bloccada de Namür ha custau al regiment grischun 300 umens, morts ni blessai, ed all'entira armada 10,000. Ils quosts della bloccada han portau 600,000 talers.

Il meins d'October ei il regiment vegnius en quartier vernal a Löwen (Belgia). Lez ei staus miserabels. La schuldada bueva savens stuorn ed era de mala luna, per quei ch'ella senteva, ch'il colonell fussi buc en bien criedi tiel retg e ch'ins hagi de spetgar negina gratificaziun extra, sco igl ei schiglioc la moda suenter ina campagna empau favoreivla. L'auter meins ei Schmid daventaus capitani della compagnia Dicht e Mennhart de Cuera capitani della compagnia vacanta de Buol.

Vegnent Schmid presentaus alla nova compagnia, per vegnir renconoschius, ha quella fiers las armas giun plaun per in'enzenna, ch'ella seigi bucca contenta cun sia nomina. Ella haveva spetgau, ch'igl assoziau de Dicht, Sprecher de Luzein, survegness la compagnia. Mo Capol capeva negin spass en de quels fatgs; il bandirel Jenatsch, che haveva dau l'entschatta al tumult ei vegnius cassaus sil plaz; Schmid ha lura empruau culla buna, partiu ora citgei daners e bandunont lu aunc il surtitinent Sprecher il servetsch, per surdar sia piazza a siu frar, sche ei tut puspei seremess en uorden.

In character pli prigus ha in tumult pervia dil paungiu. Sco ins sa, lubeva la capitulaziun al colonell de tener in marchedenter ed el seprofitava tenor in vegl abus de quel, per sgurtiar empau la schuldada. Quei experiment para era Capol,

de haver fatg ella garnisun de Löven. Mo in bi di snega la schuldada, de comprar il paun de muniziu, survegnent el marcau ina megliera qualitat e pli bien marcau. Capol sto dovrar la forza. El damonda agit dal general Fagel, comandant de Löven, e quel lai semetter sin siu giavisch la garnisun sut las armas e formar in carrè avon il marcau. Il regiment grischun havess ussa doviu bandunar ils mirs e defilar avon il carrè, e gl'emprem, che havess refusau, de prender il paun, fuss vegnius sittaus giu. Per ventira eis ei bucca vegniu aschi lunsch. Schmid radunescha l'emprema compagnia en siu quartier e presenta la disgrazia, che savess daventar, sch'ella fagiessi bucca obedienscha al colonell, e perschuada um per um, de prender in paun. Igl exempel dell'emprema compagnia han lu èra las autras suondau. La schuldada haveva per auter raschun, pertgei il paun de megliera qualitat dil marcau custava mo 15 raps, e quel de muniziu, rauba miserabla, 25 raps. Meglier, che per sia schuldada, para Capol, de haver giu quita per igl avanzament de ses parents. Il Mars 1696 ha el, cun sursegliar 3 capitani pli vegls, fatg siu cusrin Schmid major, e questa nomina ei vegnida approbada dal retg. Avon ha Schmid stoviu suttascriver in revers, ch'el vegli ceder la piazza de litinent-colonell, en cass ch'ella vegness vacanta, al schiender de Capol, il capitani Werdmüller. Werdmüller ha saviu far negin diever de quei revers, vegnent sia compagnia dissolvida alla fin della campagna.

Il regiment fuva de quei temps en ina miserabla situaziun; el secund battagliun muncavan 100 umens. La schuldada fuva malvestgida e malarmada e fageva ina tresta figura. Capol e Beely havevan cumprau il ponn ad Achen, aschi bien marcau sco posseivel. Las uniformas vevan negin saccs e strusch nuvs. Passont ussa il retg ina mustra generala a Gent, sche fageva quei battagliun ina miserabla tschéra, ed il monarch ha da leu naven giu in surasenn enconter els, il qual el ha mai pli podiu surventscher. Capitani Planta ha 1696 surschau la compagnia a siu surlitinent Schwarz e bandonau il servetsch; capitani Jenatsch ha fatg plaz a siu surlitinent Andriu Sprecher. 1697 ha èra il litinent-colonell Saluz priu sia demissiu, suenter haver remess ina tgisa enconter Capol els mauns dil general Salisch. Capol fuva snueivel leds, che Saluz bandunass il regiment. Duront ils onns 96 e 97 ha il regiment priu negina

part dellas operaziuns, ed il September 1697 ei finalmein la pasch vegnida signada a R y s w y k (legia: Reisweik). Cun quella finescha questa ujarra.

Igl October ei l'armada vegnida dissolvida. Il regiment Capol ei ius enconter Löven, per prender naven la bagascha. Sin via han ei passau il vitg de G u e r b s. Tut èra fugiu; la populaziun temeava la schuldada, ussa libra dalla disciplina de camp, bia pli fetg. Ins stueva rumper en l'escha per survegner de magliar. Ils purs ein lu serendi a Löven ed han portau plogn. Purs e burgheis ein ussa semess ensemen, han entschiet a far smanatschas alla schuldada svizzera, schizun bastunau in major e rutt a quel in bratsch. Arrivont ils Grischuns a Löven, veva il guvernatur dil marcau fatg per precauziun serrar las portas. Els tegnian cussegl e major Beely cusseglija, de marschar quatter e quatter en retscha serrada atras il marcau e prender mintgiamai naven ils carrs e las carrotschas dil regiment. E suenter haver stavlau in capitani cun 80 umens silla piazza principala, ei quei plan vegnius exequius. La banda de purs e burgheis han per ventira buc ughiau, de tucçar en els, schiglioc: „havessen nus dau fiuc al marcau“.

Arrivaus il regiment a M a s t r i c h t, ei in battagliaun vegnius demissionaus dil tut, leu denter la compagnia de Saluz, ina consequenza de sia tgisa; l'auter battagliaun ei vegnius en garnisun a L u x e m b u r g.

8) En garnisun. Excursiun en il Holstein.

Ils stadis generals dil Holland havevan dil rest tonatont empriu de stimar ed apprezzar l'enconoschenta bravura dils Svizzers e dils Grischuns e volevan surtut mantener las capitulaziuns fatgas; mo lur finanzas, empau sguardinadas tras pliras custeivlas ujarras, sforzavan els, de reducir il diember dellas truppas stablas. Perquei ei ultra della demissiun de certs battagliauns mintgia compagnia vegnida tschentada sin 150 umens, enstagl sin 200. Els volevan insumma tener per temps de pasch mo circa 6000 Svizzers.

Encontercomi han ils Svizzers en servetsch hollandes survegniu ils medems privilegis, sco pli baul en Frontscha. Sin giavisch dils offiziers ha il retg dau ad els in general-colonell en la persuna dil comt d'Albermarle, anno

1697. Sia nomina ei igl onn suenter vegnida approbada dals stans generals dil Holland.

Schmid e Schwarz ein suenter il comiau dell'armada serendi a casa.

Anno 1699 il Fenadur ein els puspei a Luxemburg ed exerciteschan lur schuldada. Alla fin digl atun entschavevan cheu las seras de vitg u radunonzas. Els havevan ina buna musica de fagotts, violinas etc. e saltavan savens. Per spergnar las spesas envidavan els en neginas femnas; offiziers e schuldada representavan saltunzs e saltunzas. Las saltunzas masculinas tergevan mintgiamai la sort, tgei tratgia, ch'ellas hagien de portar; e suenter la radunonza seriusa vegnev'ins ensemen en ina casa, magliava quei ch'ellas u els havevan portau, bueva brav e saltava tochen dis. Ils saltunzs (u signurs) pagavan il vin ed il capitani de ball la musica; pia in ver scheiver grischun en garnisun hollandesa. Il commandant dil plaz Vilke ed il general Harclaesse hagien savens priu part de quei scheiver. 1700 ei Schmid vegnius malsauns, ed in miedi, che voleva curar el, ha cun pillas e rabarber ruinau siu magun de tala sort, ch'el ha stoviu vegnir a casa. Naven da Luxemburg a Cuera ha el duvrau 13 dis. Mo il levgiament e la restabiliziun, ch'el haveva spetgiu dall'aria alpina, han muncau. Aunc adina maldisposts tuorna el 1701 tier siu battagliaun, stazionaus de gliez temps a Maastricht.

Defertont era ei puspei rutt'ora ina ujarra europeica. El meridiun ed occident furiava l'ujarra pervia della successiun sil tron spagniol (1701—1714); ed el septentriun ed orient quella denter la Russia, il Daenemark e la Polognia dina vart, e la Suedia, regida lu da Carli ils XII, dall'otra vart (1700—1721).

Il battagliaun Capol ei gl'emprem vegnius duvraus el nord encunter Daenemark e quei en disposiziun dil retg Guglielm e bucca dils stans hollandes, ils quals havevan aunc bucca declarau l'ujarra.

Il retg de Daenemark haveva numnadamein entschiet la campagna enconter Carli XII cun ina invasiun ellas tiaras dil duca de Holstein-Gottorp, il quinau de lez, e bloccava Tönningen. Per spindrar quei marcau, ha era Guglielm ils III termess 3000 umens el Holstein, denter quels il regiment svizzer dil comt d'Albermarle ed il battagliaun grischun. Mont cheu ina gada ils generals sin inspecziun digl inimitg, ein era

Schmid e siu litinent Martin (Camartin) i per merveglias cun els. Vesent els damaneivel duas spias hostilas, fa il general Rebender ad el la proposiziun, de sittar sin quellas, e de lu attaccar la guardia principala, che vegness a comparet. Il general e Schmid scargan pia lur pistolas sillas spias, attaccan cun aunc enzaconts la guardia comparida e catschan questa anavos, mo anflan lu per bien de seretrer, vegnent cavalleria en agit alla guardia. Quei inschin hagi plaschiu principalmein al duca de Holstein, ch'era gie bein enconoschent per de talas hurschas.

Lur' entir' armada dumbrava 20,000 umens. Ils Sueds havevan la mesadat piccadurs cun lontschas, liungas sco pégn. Capogeneral fuva il duca de Zell ed els numnavan quel „il bab de paun“, perquei ch' el deva il paun per nuot. Mai seigi schuldada vegnida tractada meglier. Ultra din pèr sepi-tgiems denter las avantguardias ha ei dau negins combats; en tut han els piars dus umens. Il retg de Daenemarc ha gleiti stoviu far la pasch, e l'armada ei sinquei gleiti turnada anavos.

9) Novas campagnas duront l'ujarra pervia della successiun sil tron spagniol.

La bloccada de Kaiserswerth.

Pli seriusa ei stada pils Grischuns l'ujarra della successiun spagniola. Luis ils XIV de Frontscha haveva risau siu beadi, Filipp (ils V), sil tron spagniol, suenter che la famiglia regala de leu, la lingia iberica de Habsburg, fuva stada stullida. Mo sin quella tiara fagieva medemamein l'Austria ni la lingia de Habsburg austriaca pretensiuns, e tement ussa cun raschun las outras pussonzas, principalmein il retg dell'Ingheltiara, che la Frontscha, gia prepotenta detgavunda, savessi tras ina uniun culla Spagna daventar memia ferma e garmadia, sche ein l'Ingheltiara e 1702 era il Holland etc. seuni cun l'Austria enconter la Frontscha e la Spagna ed han formau la schinumada gronda alianza. Aschia ei quell'ujarra surgida, ed ils Grischuns dil regiment Capol han battiu en quella, tochen tier la pasch ded Utrecht 1713.

Naven dil nord ei il battagliun vegnius en garnisun a Breda en Holland; ed ils Svizzers han gleiti survegniu las ordras, de puspei completar las compagnias cun 50 umens, pia

metter ellas sil stan effectiv de 200. Auncallura han tuttas stoviu ceder mintgamai 22 umens, per formar ordlunder in niev regiment svizzer per lur general-colonell, il comt d'Albermarle. Il Zercladür 1702 ei Capol avonzaus sco brigadier, Beely ei vegnius colonell, ed el havess enconter ina gratificaziun saviu daventar litinent-colonell, sch'el havess bucca preferiu sia piazza de major culla paga fixa de 1000 fl. per onn.

Igl unviern 1702 eis el turnaus en patria per angaschar nova schuldada, e la primavera dil medem onn stava il regiment grischun puspei complets a Gorcum. Duas compagnias havevan in Salis-Soglio ed in Paul Sprecher surpriu. Il Matg ei il retg Guglielm ils III d'Ingheltiara morts, e Holland ha declarau l'ujarra.

Il regiment grischun ei gl'emprem cun ulteriuras truppas svizzeras e hollandesas vegnius termess el camp de Kaiserswerth sin las rivas dil Rein. Il prenci de Nassau-Saarbrücken comondava ils Hollandes, cun quels eran seuni ils Prussians sut il princi hereditari (pli tard retg Guglielm I) e general Heydt. La defensiun della fortezia haveva il marschall Blainville (legia: Blänvill). Gia gl'emprem havevan ins fatg l'errur, de bucca occupar la riva senestra dil Rein, de sort che la fortezia saveva da leu vegnir provedida cun proviant, munizium e nova truppa. Epi fuva l'aura bletscha, e la continuada dracca caschunava de tuttas sorts malsognas; mo il pir fuva aunc quei, che els vevan memia paucs canuns e stovevan per munconza de munizium ditg spargniar la puorla, tochen che quests necessaris requisits dina bloccada ein stai rabitschai neutier si da Duisburg e da Wesel. Sin questa maniera perdevan els bia temps e deplorablamein èra bia glieut per nuot.

Defertont fuva il marschall franzos Tallard compariu silla riva senestra dil Rein. El lai construir in rempar u ina redutta e bombardescha nossas dustonzas e minas de tala sort, ch'els han stoviu bandunar lur posizium ed attaccar la fortezia dalla vart, nua che quella fuva la pli ferma. Ina soletta balla de canun ha giu mazzau a Schmid 6 umens. Avon ils mirs haveva igl inimitg fatg ina seif de palera e postau davos tier tiradurs, che molestavan els continuadamein. Ultra de quei fuva la direzziun dellas lavurs de bloccada pauc buna; las fossas fuvan schi mal cuvretgas, ch'igl inimitg podeva dapertut far irrupziuns en quella, e finalmein fuva lur posizium ina tala, ch'igl inimitg

podeva giu d'ina tuor surver tuts lur moviments. Schmid ha fatg attents il general Dedem sin quellas mendas, mo quest carteva, ch'ei fussi nuot de midar pli.

Schmid temeua ina erupziun nocturna. Perquei piazza el de sesez anora in serschant sper ina redutta, dalla quala ins podeva observar ils Franzos, cun las ordras, de dumbrar la schuldada, che vegness ord il marcau e de lu dar ad el rapport. Il serschant ha dumbrau 800 umens. Mont Schmid uss tier siu rapport, resda el tut al general Salisch, il qual dat ad el raschun e l'admoniziun d'esser vigilonts. Pia metta el 2 plattuns sco guardia en las traversas. E pren mira, de mesa notg rumpan ils Franzos ora, stauschan la guardia anavos e cargan il regiment Vilke el dies. Ladinamein s'avonz' el cun 5 plattuns ed anfla ils Hollandes e Franzos tut seumbigliai e misedai, um enconter um en plein combatt, de maniera ch'el fuva en dubis, co sittar, senza tucrar ils ses. El lai pia far sia glient ina attacca ellas costas digl adversari, e quei cun bien success, per tgei igl inimitg, supponent d'esser attacaus din grond diember, seretilla puspei el marcau. Entuorn catschar dis han ils Franzos puspei empruau de rumper atras, mo ein quella gada aunc pli tgiunsch vegni rebatti. Igl entir camp era en allarm. Ils generals Dedem e Salisch han el grondamein ludau pervia de sia circumspecziun, dau giu in bien rapport, e Salisch ha pli tard perquei procurau a Schmid il regiment Capol. Il princi de Holstein-Beck voleva in'otra gada, che Schmid sepostass cun sia glient en ina valletta, nua che las ballas hostilas rebattevan mintgiamai. Schmid ha emprovau de far retrer quei commond e finalmein seporschiu d'intercurir cun in plattun il plaz. Mo suenter in curt temps ein el cun aunc 5 umens returnai blessai, e quei ha disponiu il prenci, de desister de sias ordras. Schmid ei dentont bucca serendius el camp, per seschar ligiar si, ha anzi fatg vegnir il chirurg ed ei restaus ellas traversas, schegie ch'el ha survegniu mal e ch'ils offiziers volevan far seretrer el.

Defertont haveva il marschall Tallard puspei bandunau la contrada, ed ei vegn concludiu in general assagl. Mo quel ei fallius totalmein. Els han piars 3000 umens, denter quels il colonell Muralt de Turitg. Capol haveva sebarschau mauns e fatscha. General Salisch fuva malidis. Survegnent els ussa in renforz or dal Hessen, e seallontanont las armadas franzosas

pli e pli da Kaiserswerth, sche ei Blainville vegnius madirs de capitular, schegie che la miraglia fuva aunc negliu rutta. La fortezia ei vegnida splanada. Schmid e siu regiment eran stai 25 gadas ellas fossas, ed el haveva sedistinguiu tras sia curascha e circumspezziun e gudeva gia in bien renomè en l'entira armada. Mo Beely seseva duront l'entira bloccada, senza lubien-scha dil general a Düsseldorf, nua ch' el era serendus en consequenza dina frida, ch'el haveva giu survegniu dad in cavagl. General Salisch ha inaga termess Schmid tier el, per interpellar el pervia de siu secontener; mo quest ha enviau anavos Schmid cullas solitas maltscheccadats. Da lu naven sprezzava Salisch il colonell.

Il Zercladur ei l'armada seunida culla gronda armada inglesa sut Marlborough (Marlbruc), il qual haveva entschiet a svidar las fortezias silla Maas dals Franzos. Ina suenter l'otra ha stoviu capitular. Igl October ha Schmid gidau cun 400 umens a prender e sblundergiar Lüttich, ed alla fin digl atun ei il regiment vegnius els quartiers vernals sill'insla Axel en Flandra.

10) Expediziun ella tiara de Vaes.

Demissiun de Beely, 1703 e 1704.

Gl'auter onn 1703 ha il regiment sut il commando dils generals Spaar e Cochorm fatg ina invasiun ella contrada de Vaes enconter il comt de La-Motte. Colonell Faesi, che segloriava d'enconoscher il terren, ha manau l'armada en èr, de maniera ch'els han stoviu far ina attacca sin dustonzas cun davontier ina fossa de 18 peis ladezia ed 8 peis altezia, plena d'aua. Schmid meina sia glieut vitier il foss, mo ina dracca de ballas blessa sia glieut, ina de quellas fora sia capialla, siu servitur ed il serschant Capeder sper el vegnian malamein vulnerai. Ils sappèrs fieran fatschinas el dutg, mo adumbatten; ils 12 battagliuns de Spaar havessen stoviu seretrer en disuorden, vess Cochorm defertont bucca giu priu las dustonzas en in auter liug e catschau anavos ils Franzos. Els ein pia arrivai ella tiara de Vaes. Cheu han Beely e Schmid attaccau e priu cun 400 grenadiers il fort de Château-rouge (legia: schatò rusch) sper Kildrecht. Cochorm voleva occupar l'entira contrada; mo il cussegl d'ujarra ad Amsterdam ha tarto-

gniau siu quen, e l'armada ha stoviu serender sut ils canuns de Hulst. Sinquei ein ils Franzos turnai anavos e han puspei reparau las dustonzas ruttas. Schmid ei vegnius malsauns ed ha cun lubienschas dellas supremas autoritats el Haag astgau far ina cura a Bergen op Zoom.

1704 entuppein nus Schmid avon Doel silla Schelde en plein favur tier general Salisch, che envida el savens a meisa. Mo vegnient era Beely leu, sche ha el priu siu quartier el fort de Friedrich Heinrich. Quei ha vilentau il colonell, che encorscheva en siu secontener la mira, d'untgir or el. El ha turnentau el e dau ad el in grev arrest, mo Schmid ha selamentau tier il general Salisch ed ei puspei vegnius libers. Entschavent ussa Beely ad urdir intrigas enconter Capol e Schmid, sche eis ei vegniu aschi lunsch, ch'el ha stoviu comparer avon in cussegl d'ujarra, il president dil qual il major Tscharner de Bern fuva. Mo cun spezial risguard sin sia aulta vegliadetgna e ses anteriurs merets seigi vegniu concediu ad el la grazia, de sez prender la demissiun, schiglioc fussi el simplamein vegnius cassaus. Beely ei pia cun sia contristada famiglia puspei turnaus ella patria.

1705 ei Schmid s'avonzaus sco lieutenant-colonell ed ha fatg in viadi a casa. A Lindau ha in medi spindrau el de sias dolurs dil tgau e dil magun. El Grischun ha el fatg l'enconoschienschas de sia futura consorta, la feglia persula din reh-um. 1706 eis el lu puspei turnaus en Holland, nua ch'il regiment haveva dentont passentau diversas bloccadas.

11) La mort dil brigadier Capol, colonell e regiment Schmid. Nozzas.

Arrivaus el Haag, survegn el la lubienschas dal brigadier Capol, de serender tier quei battagliun, che fuva stazionaus a Lüttich. Sin via vegn el surprius dalla nova, che Marlbruc hagi terrau il marschall Villeroi ella gronda battaglia de Ramillies (Ramilli). Suentar haver saguttii siu battagliun el camp d'Arsela, vegn el cun quel detaschus tier las truppas dil marschall de camp Oueckirk. Els prendan en 6 dis la fortezia d'Ostende, lu Oudenarde (Udenard) e Dendremonde (Dandrmond). Pli gronda resistenza ha il marcau de

Menin fatg. General Salisch ha serrau en quel cunn 20,000 umens e denter quels fuva èra il battagliun de Haag ed il brigadier Capol.

Defertont era il duca de Vendôme (Vandôm) arrivaus de maneivel cun ses Franzos, ed ins haveva fatg dustonzas denter las armadas en. Schmid sesenflava cun siu battagliun en lezzas.

Ellas traversas de Menin (Menèn) ei il brigadier Capol vegnius mazzaus. Siu cadaver han la schuldada menau a Sass de Gand e satrau el leu sut il fracass dils canuns de lezza fortezia. Sia curdada ha fatg gronda sensaziun e caschunau tristezia. El era bucca mo in curaschus schuldau, mo èra in fetg capavel offizier, resoluts e stregns visavi ad offiziers e schuldada, mo in fideivel amitg e premurau parents. Suenter 30 dis ha Menin stoviu sesurdar. Il regiment ha lu gidau a fortificar Coutray ed ei sin gliez turnaus a Menin en quartier.

Il November compara il prefect (Burgermeister) de Cuera, Schwarz, sco deputau dellas 3 ligias el Haag, per supplicar ils stans generals, de voler surdar il regiment Capol a nies Schmid. Era Schmid serenda a Haag ed anfla generals ed offiziers disponi favoreivlamein. Mo siu concurrent fuva il comt de Dohna, la consorta dil qual fuva giest stada alla cuort, per gudognar las favurs dils regenters per siu mariu. Casualmein ei Schmid staus loschus ella medema combra, nua che la contessa fuva pauc avon stada. Ella haveva èra surplidau il general Spaar, e Schmid steva fetg mal, ch' in um de tala influenza seigi enconter el. Mo per el luvravan il general Salisch epi ils anteriurs ambassadurs ingles e hollandes en Svizzeria, gie Valkenier ha sin domondas da questas varts dau giu la declaronza, che tenor il contegn della capitulaziun negin auter, ch' in nativ Grischun astgi sorprendere il regiment e ch'ei fussi ina malgiustia, sch' in auter che Schmid survegnessi quel. Pia ei Schmid daventaus colonell dil regiment Capol e quest ha dalurenneu portau il num regiment Schmid.

El Haag ha il niev colonell absolviu ina gronda quantitat d'importontas visettas. El ha fatg personalmein ses compliments a Marlbruc, al prenci Eugieni (il grond marschall de camp austriac), che ha tratg el a meisa; ha visitau Valkenier, engraziant a quel per sia recommendaziun, lu il general-colonell dils Svizzers Albermarle e particolarmein igl ambas-

sadur extraordinari grischun, Pieder de Salis, termess dallas ligias el Haag, per gudognar l'intervenziun e l'intercessiun dallas pussonzas maritimas (Ingheltiara e Holland) en favur dil capitulat de Milaun, che il Grischun havess bugien puspei renovau cull' Austria. Schmid haveva schon giu la ventira, d'acquistar la buna veglia de quei grond diplomat, havent sin comond de siu general accompagnau quel cun escorta naven dal Rein entochen el Haag. Salis ha era presentau Schmid al grondpensionari Heinsius, il president della republica hollandesa, e recommendau a quel siu avanzament sco brigadier; ulteriuramein ha el reveriu cun sia visetta aunc biars generals e cussegliers dil stadi, baul cun Salis e baul senza. Sin quei eis el partius per Bethüne, nua ch'in battagliun dil regiment fuva defertont occupaus cun ina bloccada, che ha custau 132 umens a quel. Igl Uost ha el cun lubiensch a de ses superius frequentau ils bogns ded Aachen (Baden); il brigadier d'Affry de Friburg en servetsch franzos ha per quei intent giu procurau ad el in pass dal marschall Villars. El ha cheu passentau bials dis en compagnia ded offiziers hollandes ed ingles. Il regiment era dentont adina exponius al fiuc de diversas fortezias. El sez ei naven dad Aachen serendus a Gorcum, nua ch'el ha retschiert la visetta ed ils compliments dil prefect e dil scrivont dil marcau, epi puspei ad Amsterdam e da cheu a Menin, tier siu regiment en quartier vernal. —

El lai il Schaner 1707 vestgir sia schuldada da niev e numna novs offiziers. Litinent-colonell ei, essent igl actual, Menhard de Cuera, dentont morts dina malsogna a Maastricht, il capitani Sprecher daventaus; major il capitani Schwarz. Litinent Martin ha survegniu la compagnia dil brigadier Capol, litinent Menhard quella de siu frar defunct. Sias nominas ein tuttas vegnidas approbadas.

Il Matg ha el giu in duell cul capitani Rudolf Rosenroll de Tusaun, e ha blessau quel vid in maun. Rosenroll ei pli tard vegnius cassaus ed il litinent Gion Salis ha survegniu sia compagnia. Returnont alla fin din onn de pintgas interpresas siu regiment puspei a Menin en quartier, eis el ius a casa, per far nozzas. Il plevont de Glion Ragal ha copulau el e sia spusa; ils mats de Glion han fatg fratgas e sittau de forza sin via, avon baselgia ed avon sia casa. El dumbrava lu 35 onns, sia consorta mo 15.

Schmid e siu regiment

ellas battaglias d'Oudenarde 1708 e Malplaquet
1709 e diversas bloccadas.

Il Marz 1708 eis el puspei turnaus en Holland, ha loschau sia dunna ad Ansvers ed ei lu ius tier siu regiment. Il pli grond eveniment de quei onn ei stau la sanguinusa battaglia d'Oudenarde, della quala nies regiment ha èra priu part. — La gronda armada seraspava en Brabanza, e tschentava siu camp avon Asch e Löven; cheu ei èra il prenci Eugieni cun ses Austriacs arrivaus. Marschont lu l'armada naven ded Asch a Rellingen, ei il prenci, che passava giest a cavagl sper il regiment ora, sefermaus, ed ha, havent udiu, che Schmid hagi la sera avon acceptau in fugitiv franzos, domondau quel novitats de lez. Schmid ha cheu dau il necessari scларiment alla testa de siu regiment, ch'era giest sco el tut beaus, de saver considerar de maneivel ed udir plidont aschi curtaseivlamein quei renomau general ed illuster prenci.

L'armada ha stoviu marschar l'entira notg e ha la damaun enderschiu, ch'ils Franzos veglien passar la Schelda sper Oudenarde. Il prenci Eugieni han cheu sforzau Marlbruc de dar battaglia. Il regiment Schmid arriva dentont pér las 6 della sera sil camp de battaglia. Ei esisteva leu negina lingia de battaglia, negina brigada; mintgamai sco ils regiments arrivavan, vegnievan els manai el combat. Sper in vitget sepitgavan il battagliun May (de Bern) ed in regiment hannoveran culs Franzos. Schmid curra dina valetta si e carga gl'inimitg cun tala forza, ch'el tschessa. Per ventira fuvì el alla testa de sia schuldada, schiglioc fussi el forsa vegnius sittaus giu da sia atgna glieut, dent quella fiuc, senza spetgar sil commando. E s'avanzont igl inimitg puspei, fuorma el ses battagliuns e lai sittar. Empau pli tard ei aunc in regiment de Holstein seunius culs Grischuns ed ei vegneva ussa sittau vi e neu, senza che l'in ni l'auter havess cediù, tochen notg. Pér ussa ha ei dau in general moviment ell'armada franzosa; ils alliai han puspei dau l'attacca, ed ils Franzos ein tschessai e han surschau il camp de battaglia a lezs. Schmid ha giu piars 60 umens ed in pèr officiers. Suentèr ha il prenci Eugieni interpriu la blocoada de Lille (en Frontscha). La munconza de proviant ha stimulau Marlbruc, de laschar vegnir enzaconts bastiments cun graun,

destinau per Portugal, ad Ostende. Ils Svizzers havevan de escortar il transport naven d'Ostende a Lille. Enconter els ei da vart franzosa il comt de la Motte vegnius termess, ed attaccont quel l'escorta a Winendahl, eis ei vegniu tier ina furiosa pugnada, nua ch' il brigadier Hirzel de Turitg ha s' exellau de tala sort, ch'el ei prest suenter daventaus general. Ellas traversas de Lille ei il capitani Camartine (Martin u Marty!) vegnius sittaus giu. Ad el ei litinent Beeli suondaus sco capitani de sia compagnia. Suenter 4 meins ha Lille stoviu serender. Ils 18 de December stava l'armada aunc campada avon Gent, e suenter haver priu quei marcau ei nies regiment vegnius a Lille en quartier.

La stad de 1709 gida gl'emprem il regiment ils Hollandes a conquistar la fortezia de Tournay, lu la pli ferma della Belgia (uss en Frontscha); allura setilla l'armada ella vischionza de Mons e cheu ei lu succediu la terribla battaglia de Malplaquet, la pli sanguinusa dil davos tschentaner, — ella quala Schmid ha s' exellau ed ei vegnius blessaus.

L'armada hollandesa formava l'ala senestra. L'ala dretga ed il centrum dovevan attaccar igl inimitg el medem temps; l'ala senestra ina ura pli tard, cura ch'igl inimitg fagiess tschéra de tschessar. Sventireivlamein ein 36 battagliauns arivai memia tard sil camp de battaglia; per consequenza ei l'attacca dil centrum vegnida rentardada memia ditg, defertont che l'ala senestra ha entschiet il combatt al temps fixau e patiu sgarscheivel. Ses 30 battagliauns han fatg tschunc attaccas, ina de quellas fuva componida ord 2 battagliauns hollandes, 2 dil May de Bern e 2 grischuns. Tier questa attacca survegn el ina balla de mus-chetta el culiez. La mazzacra fuva sgarscheivla; ils battagliauns vegnevan decimai, tut per nuot. Els stovevan untgir, las dustonzas e las fossas fuvan emplenidas cun morts e blessai. Cheu rimna el aunc ina gada las ruinas de siu regiment e s'avonza per la secunda gada; ils adversaris tschessan tochen davos lur tiarza lingia de dustonzas; mo cheu seferman els, scargan ina tempiasta de ballas sils 2 battagliauns grischuns ed ina de quellas traversa il pèz de Schmid, ch'el dat per tiara vi. Dus litinents Planta aulzan si el e portan lur colonell en ina casa vischina, els mauns dil miedi. Toch'el schascheva giun plaun ha citgi dil regiment engolau ad el sia spada d'argien, la quala el ha mai viu pli. Gia suenter l'emprema blessura haveva

capitani Gion Salis cussegliau ad el de buc ir pli el fiuc, mo el senteva lu neginas dolurs. Siu regiment ha piars 500 umens, morts ni grev blessai; da 30 uffiziers fuvan 26 u curdai ni pli u meins grevamein vulnerai; l'ala senestra ha piars 16,000 umens. Mo giest alla bravura e sacrificonza de quella han ils alliai giu d'engraziar lur gloriosa victoria.

Ina deputaziun dils stans generals ha la damaun avon la battaglia giu cartiu de stover visittar ils singuls regiments, per encuraschar quels; mont els sper ils Grischuns vi pren il general Tilly-Dopf il plaid schent: „Quests signurs cheu drovan negina exhortaziun; els enconoschan lur duer e han adina fatg quel.“ Schmid croda cheu el plaid, remarcont: „Sin quei saveis vus quintar, ch'ils tgauns seigien buns, sch'els vegnan bein manai“.

Il chirurg (frater) Bertsch ha ligiau si el e fatg cun ina forsk dus tagls denter las duas rusnas della balla; sia dunna ei vegnida sil camp malgrad il fracass dils canuns, e non essent pli de dubitar della victoria, sche han ils sès manau el sin in crest en il quartier dil general Tilly-Dopf e da leu en siu propi quartier. Il general-colonell dils Svizzers, il comt d'Albermarle, ha porschiu a Schmid sia propria carrotscha, per serender a Brüssel, nua che lez aveva lubiu ad el de seretrer; plirs uffiziers svizzers han visitau el, ludau sia curascha e declarau, ch'el hagi fatg honor alla nazium svizzera. L'auter di ei il blessau partius cun Albermarle per Brüssel, e suenter ina liunga malsogna eis el finalmein revegnius aschi lunsch, ch'el ha saviu turnar en la patria. Il chirurg aveva giu stoviu far ina operaziun, essent stau seformau endadens ina vischigia de marscha, ed el dovrava in spiel d'argien, per trer giu quella. Il viadi ha el fatg en carrotscha; el astgiava aunc buc ir a cavagl. L'aria alpina e principalmein la vivonda grischuna („la nourriture du pays“) han dentont restabiliu el pulit, tochen sin ina fistula u fontanella, ch'el ha mai piars pli. Ses parents volevan a dispett, ch'el duvrassi ils bogns de Favèras e stessi a casa, tochen ch'el fussi compleinamein restabilius. Mo quei ha el bucca voliu e tont pli, ch'ina brev digl ambassadur Pieder Salis exhortava el, de puspei returnar tier l'armada, pervia de bucca negblichir siu avanzament sco brigadier. Schmid ei pia puspei partius cun sia dunna. A Bergheim, in'ura de Memmingen ha quella nunspitgadamein parturiu in matt, ch'el

ha laschau numnar el batten Gion Giacun Wilhelm. Padrins ein stai il barun de Greuth, ambassadur austriac el Grischun, il guvernatur Capol, il guvernatur Salis-Bodmer, il mistral Giacun Gugliem Schmid, aug de sia dunna, il litinent-colonell Sprecher-Bernegg. Tut ei iu lein. En la planira de Lenz ha el scontrau l'armada; siu regiment bloccava giest il marcau de Douay (Duä); cheu fuva il capitani Gion Salis curdaus e siu successur ei il surlitinent Rudolf Salis daventaus.

Avon Lenz ha el per commissiun dil Barun de Greuth plidau cul prenci Eugieni per recommondar ina certa persuna, senza dentont haver success.

Il Matg 1711 vegn el cun siu regiment avon Arleux. Cheu ha el stoviu rumper atras cun 600 umens las artgas (il rempar) dil canal de Ferin, per inundar la contrada. La caussa ha fatg bien fretg, il marcau ha stoviu sesurdar; mo curt suenter ha il marschall de Montesquieu (Montesquiè) puspei gudognau il marcau ed ha fatg denter auter 75 prischuniers de siu regiment, denter quels il bandirell Enderlin. Els ein vegni tratgs ora tochen silla camischa epi relaschai. Marlbruc ei lu setratgs avon Bouchain (Buschän), e culla capitulaziun de quest fort, ils 13 de September 1711 calan abruptamein las notizias de Schmid, ni plitost la copia de Salis si.

13) Ulteriuras notizias.

Defertont mava l'ujarra enconter sia fin. Luis ils XIV era totalmein spossaus, quasi a frusta; a London ei il sistem politic vegnius midaus; leu leva ins ex nunc la pasch; ell'Austria miera quei onn igl imperatur Josef I, e siu frar Carli de Spagna, il solett artavel masculin dell'Austria e pretendent en Spagna, suonda lez sil tron. Havent lu las pussonzas maritimas cargau las armas enconter la Frontscha, solettamein per impedir l'uniun de dus reginavels en ina famiglia, tement insgurdin della ballanza politica denter ils stats dell'Europa; sche valeva uss la medema raschun visavi all'Austria, nua che Carl havess en cass dina completa victoria medemamein reuniu dus gronds reginavels, e fuss daventaus memia possents. — Perquei entscheivan gia 1711 las tractativas pervia della pasch, la quala ei lu 1713 vegnida serrada ad Utrecht denter las pussonzas maritimas e la Frontscha e 1714 a Baden denter la Frontscha

e l'Austria. Filipp V Bourbon (Burbon) ei semantenus sil tron spagniol, ha dentont stoviu ceder certas provinziass, denter quellas il ducat de Milaun, a l'Austria. Tochen lu ha l'ujarra cuzau vinavont. Ils 24 de Fenadur 1712 ha il marschall Villars surpriu ils Svizzers sut il comt d'Albermarle sper Denain (Denän) e terrau els compleinamein. La mesadat ei curdada, l'autra ha stoviu serender; denter questa sesanflava èra Schmid cun ina partida de siu regiment. Il prenci Eugieni, che steva damaneivel e veva per munconza de precauziun unfriu si ils Svizzers, ei vegnius memia tard. Questa victoria de Denain ha procurau als Franzos ina pasch bia pli favoreivla, che quei ch'els spetgavan.

Serrada la pasch, volevan ils stans generals, dissolver la capitulaziun; mo igl ambassadur Pieder Salis ed il colonell Schmid han sedovrau, mess en moviment tut lur influenza per mantener quella e han finalmein 1713 serrau giu in tractat d'allianza culs stans generals, en consequenza dil qual la veglia capitulaziun ei restada en vigur. Aschia ha il servetsch militer en Holland cuzau vinavont. Schmid viveva da lurenneu en Holland, fagieva mintgatont sias visettas a Glion, en casa gronda, ch'el duei haver baghiau. 1719 eis el daven-taus brigadier e 1727 general-major. Ses precessurs en quei rang eran stai Nicolaus Tscharner de Bern tochen 1705, Gion Flisch Werdmüller de Turitg tochen 1708, Daniel Chambrier (Schambrié) de Neuschatel tochen 1727; siu proxim successur grischun Gion Baptista Planta de Wildenberg. Schmid ei morts 1730, probabel a Glion, leu eis el satraus; bucca biars onns suenter ei la famiglia Grüneck de Glion morta ora.

Mo aunc ina memoria ha il valerus schuldau laschau a nus, numnadamein l'emprema pulita carta dil cantun grischun: „Nouvelle charte du pays des Grisons, dressée sur les observations de Ph. Cluver et les corrections du colonell Schmid de Grüneck, 1716 chez Hudson au Haag et Dr. Martin a Amsterdam. (Q. e. nova carta dils paés dils Grischuns, drizada sin las observaziuns de Ph. Cluver e las correcturas de colonell Schmid etc.). Sur quella carta ha el la sequenta notizia en siu schurnal:

„Jeu sun ius ad Amsterdam, per corregier la carta dil Grischun, la quala jeu hai dau commissiun a Signur Luchtenburg de far, ina carta empau pli correcta, clara e naturala, che quella de Dr. Sprecher e Cluver, fatga avon 100 onns.

Il motiv, che ha muentau mei de luvrar lundervi e de metter en uorden questa carta ei staus, de mussar al mund, che nossa tiara seigi bucca aschi pintga e de pauca muntada, sco quei ch'ils scuidus pretendan.“ Quei cordial e patriotic plaid mussa, ch'il general-major en Holland seigi adina staus e restaus in bien Grischun.

Jeu hai dau las notizias dil schurnal en extract e selubiu neginas midadas materialas. — Ses giudezis sur enqual personal portan tscheu e leu bein empau in caracter ferm e subjectiv, dentont ei quei il bia il cass tier talas scartiras. L'indipendenza ed il pign risguard, cun il qual el plaida de persunas, che vegnan en contact cun el, ei forsa era la cuolpa, ch' il schurnal ei mo in fragment pli.

Professur Muoth.